

Саша Јованчевић

Београд

ЕФЕКАТ АУТОРИТАРНИХ ТЕНДЕНЦИЈА У СРБИЈИ 90–ИХ ГОДИНА XX ВЕКА

Сажетак

Све што се збивало у последњој деценији XX века у Србији, наравно, није било случајно, већ у директној зависности од друштвеног карактера друштва у Србији којим су доминирали, пре свега, ауторитарни елементи! Дакле, иако су у српском друштву крајем 80-их година XX века, пред сам пад комунизма, извесни мањински делови интелектуалне елите заиста били довољно демократски оријентисани да поведу Србију правцем даље либерализације, народ је пре могао да разуме и прихвати говор ауторитарних вођа или тачније једнога који се својим ауторитарним капацитетом наметао као «једини, прави избор». Живећи скоро пола века у тоталитарном комунистичком политичком режиму, широким народним слојевима је, одједном дата плуралистичка политичка опција са правом слободе речи, удруживања, деловања и политичког избора, те уз то још и тржишна привреда, деловала као застрашујуће бреме шокантно превелике дозе слободе. Незнање владања у таквој констелацији изазвало је страшну напетост, заправо страх од слободе, од сопственог одлучивања и одговорности.

По Фрому, са чијим мишљењем се слажем, до својеврсног «бекства од слободе» уз помоћ ауторитарности долази увек кад се индивиду додели превише слободе за коју још није спремна, са којом још није у стању да се носи. Услед тога се код таквих људи, јавља снажан импулс – да напусте свако стремљење ка индивидуалности и поново се утопе у «топлину ауторитарне уљуљканости» живљења по правилима која је у на-

пред поставио неко други. Ово је сигурно један од начина на који се може објаснити зашто су мушкарци и жене у Србији почетком 90-их понуђено право избора (увођење политичког плурализма и тржишне привреде), парадоксално, искористили да од њега побегну у “топлину” ауторитарне отуђености.

У сваком случају, управо овакав ауторитарни тип личности, израстао на подлози ауторитарног друштвеног карактера, главни је актер у друштвеним збивањима у Србији 90-их.

Кључне речи: Србија 90-их, ауторитарност, субмисивност, доминантност, “бекство од слободе”, друштвени карактер, колективна свест, друштвена структура, урбано, рурално, модерно, традиционално

О 90-им годинама ХХ века у Србије је већ доста речено и написано, али с обзиром на далекосежност друштвених последица које и дан данас одређују нашу друштвену стварност, може се рећи да није на одмет и свака нова анализа.

У овом раду ћу се теоријски усредсредити на ауторитарност и то врло специфично, у настојању да резимирам ефекат ауторитарних тенденција на све што се у Србији дешавало у последњој деценији ХХ века. Појам ауторитарности који ће бити коришћен у раду је класичан, својим је теоријским пореклом, пре свега близак поставкама, најпре Фрома, а затим, Адорна и сарадника. Дакле, моје полазиште за анализу која ће бити изнета биће најпре Фромово одређење ауторитарности као црте коју чини двојност истовременог присуства ауторитарне субмисивности и ауторитарне доминантности, али такође и особине “ауторитарне личности” како их описује Адорно са сарадницима. Овако одређена ауторитарност, емпиријски је потврђено, налази се у изразитој корелативној вези са читавим низом различитих колективних, културно вредносних оријентација с којима чини ауторитарни синдром. О њему, дакле, може бити реч кад се уз ауторитарност појављује колективизам, национализам, ксенофобија, хијерархизам, некритичност, нетолерантност, традиционализам, патријархалност, етатизам, конформизам, предрасудност и субјективна преконпозиција стварности - себе и других...

На тако конструисаним теоријским основама, и уз претпоставку да је таква ауторитарност еманација колективистички фундиране друштвене структуре, односно такође, доминације несвесних

садржаја у колективном психичком животу, приступићу конкрет-ној анализи друштвених прилика у Србији на крају XX века.

* * *

Када се 1989-91. године постепеним укидањем командно-планске регулације, првим успесима економске реформе под вођством савезног премијера Анте Марковића, постигао значајан искорак из социјалистичког начина производње друштва, и кад се уједно, прешло на плуралистичку политичку парадигму, очекивао се даљи развој грађанског друштва. Међутим, снага цивилитета се ипак испоставила преслабом да би се кренуло тим путем, чак и да би се спречила реализација ратне верзије распада СФРЈ. Перфидним политичким манипулацијама, руралне вредности су поново афирмисане и широке народне масе су још једном инструментализоване у сврси очувања политичке власти квазидемократских, популистичких, харизматских, националних вођа. Једна колективистичка легитимацијска парадигма, “братства и јединства” и «једнакости», замењена је другом, националистичком. Кад су старе – националне комунистичке елите потражиле нову основу легитимитета у националистичкој идеологији, било је јасно да ће ове идеје бачене на тло богато изразитом националном хетерогеношћу и историјском традицијом националних сукоба и нетрпељивости, сигурно произвести еруптивне дезинтеграционе процесе, и то управо онако како се то заправо и збило – ратом, на најкрвавији могући начин, у форми и садржају вишегодишњег *belum omnium contra omnes*. У датим условима, исход је био неизбежан. Ако се «путовање ка цивилизацији посматра као спора али истрајна елиминација насиља из људских односа»¹⁾, онда се простор *ex*-Југославије 90-их у свом распомањено необузданом изливу сваковрсне агресивности извесно одједном нашао на почетку, а не на крају ИИ миленијума.

Дакле, можда овакав исход – екстремистички национализам и страховитост ратних страдања, и није толико чудан след догађаја ако се појми степен развијености ауторитарности у овдашњем друштвеном карактеру. Н. Рот и М. Хавелка²⁾ су још 1973. године, истраживањем које је објављено као студија “Национална везаност и вредности код средњошколске омладине”, тумачили налазе (добијене Адорновом скалом) о изразито високом степену аутори-

1) Keane, John, *Civil Society*, Cambridge: Polity Press, 1998, стр. 117. Наведено према: Павловић, Вукашин, *Цивилно друштво и демократија*, Београд, Чигоја, 2004, стр. 151

2) О њиховом истраживању видети у: Рот, Никола, *Основи социјалне психологије*, Београд, Завод за наставна средства и уџбенике (9. изд.), 1994, стр. 395.

тарности код крагујевачких средњошколаца (једном од највиших у до тада спровођеним истраживањима ауторитарности). Ова двојица истраживача су том приликом оспорили да је у овом случају Адорнова скала у стању да покаже фашистичке ауторитарне инклинације, па су полазиште за објашњавање својих емпиријских налаза пронашли у индивидуално психолошким механизмима развоја личности у специфичној традиционалној култури. И остали истраживачи (нпр. Пантић, 1977., 1981., 1990.; Кузмановић, 1987., 1994.;...) налазе да је ауторитарност у Србији веома висока и темељније се бавећи њоме, откривају њену повезаност са степеном образовања, занимањем, слојном и регионалном припадносту. “У истраживању друштвених слојева у Србији, Пантић, на пример, констатује да је ауторитарност најмање раширена код хуманистичке интелигенције (23%), да је виша код руководиоца (41%), потом код приватника (54%) и земљорадника (60%), а највиша код сељак-радника (68%) и НКВ градских радника (66%). У истраживању омладине је потврђено да је ауторитарност већа уколико је степен образовања и квалификације нижи, али је установљено да је овај синдром повезан и са степеном образовања и слојном припадносту родитеља (Пантић, 1981.). Како саопштава аутор, изнадпросечна раширеност ауторитарности утврђена је код младих чији је отац пољопривредник или НКВ радник (60%), док је изнадпросечна неауторитарност нађена код младих чија је мајка стручњак (59%), што је више него код испитаника који су сами дипломирали на факултету (46%)”³⁾. У објашњавању ауторитарности у нашем друштву, Гоати (1991)⁴⁾ сугерише да је социјализација ауторитарног типа личности којом се намеће преобладајућност ограниченог, предрасудног доживљаја света узрокована недемократским ауторитарно устројеним друштвом и његовом вишедеценијском, олигархијском политичком организацијом. Према аутору, овде је, у ствари, реч о ауторитарним облицима понашања који се преносе (генерализацију) са једне области друштвеног живота (политике) на све друге. Кузмановић који је водио истраживање а пропос ауторитарности из 1993. наводи налазе по којима је у овом периоду ауторитарност у Србији и већа но у претходном периоду.

3) Кузмановић, Бора, “Вредносне оријентације - Ауторитарност” у: *Разарање друштва, југословенско друштво у кризи 90-их*, прир. Младен Лазич, Београд: Филип Вишњић, 1994, стр. 157-158

4) Видети у: Голубовић, Загорка, Кузмановић, Бора, Васовић, Мирјана, *Друштвени карактер и друштвене промене у светлу националних сукоба*, Београд, Институт за друштвену науку и филозофију, Филип Вишњић, 1995, стр. 44.

Готово невероватан број, убедљиво «највећи проценат испитаника се сложио са тврдњом: «Послушност и поштовање ауторитета су најважније врлине које деца треба да науче» - укупно 83%, при чему се 54,5% (дакле, више од половине) слаже у потпуности... Следећа по степену прихваћености била је тврдња: «За успех неке групе најважније је наћи енергичног и праведног вођу кога ће сви поштовати и слушати», коју прихвата 80,5% испитаника (одбацује само 14%).»⁵⁾ У даљем излагању налаза Кузмановић открива да је детектована укупна ауторитарност значајно под утицајем чиниоца места рођења испитаника, те наводи «да се главне разлика јављају између испитаника са села и из Београда (51,5% : 20,3% ауторитарних), а потом се као значајан чинилац јавља мали град (39,1%), док су остале варијације у величини места мање важне.»⁶⁾ Истим истраживањем је установљено да ауторитарност снажно повезана са чињеницом образовања испитаника и образовања његових родитеља, и то у смислу корелације већег образовања у оба ова случаја и мање ауторитарности, с нагласком да већина образованих потиче из грађанских породица. Такође, «знатан степен повезаности је утврђен између ауторитарности и радног места испитаника. Јаку ауторитарност у највећем проценту испољавају пољопривредници (58,9%), потом следе пензионери (51,8%), НКВ радници (50,5%) КВ радници (44,5%), директори (32,5%), службеници са средњом стручном школом (28,8%), незапослени (21,7%) и стручњаци (21,1%) – (који опет својим пореклом припадају грађанском слоју – подвукао С.Ј.).»⁷⁾

И по мишљењу З. Голубовић, на основу истраживања спроведеног 1993. године у Србији је широко распрострањен ауторитарни менталитет кога карактерише јака колективна идентификација, некритичко прихватање сваког, а нарочито политичког ауторитета, анти-индивидуализам, ригидни начин мишљења. Код ауторитарних личности је смањена способност критичког расуђивања, јер се у својим судовима руководи судовима ауторитета, а не принципом аргумента. Али је зато увећана склоност ка прихватању етничких и других предрасуда и стереотипа. На тој основи се управо и развија анимозитет и нетолеранција према припадницима других на-

5) Кузмановић, Бора, «Вредносне оријентације - Ауторитарност» у: Разарање друштва, југословенско друштво у кризи 90-их, прир. Младен Лазић, Београд, Филип Вишњић, 1994., стр. 161-162.

6) Исто, стр. 164.

7) Исто, стр. 167.

ционалних заједница. Емпиријски подаци до којих је ова ауторка дошла показују да је две трећине испитаника привржено личности и ауторитету вође, а скоро четири петине њих сматра да су послушност и поштовање ауторитета врлине које деца треба да науче и усвоје.⁸⁾

Све што се збивало у последњој деценији XX века у Србији, а реч је и о «блокади процеса трансформације, јер је дотадашња владајућа друштвена групација успела да успостави широку доминацију над политичким, економским и културним подсистемима друштва»⁹⁾, наравно, није било случајно, већ у директној зависности од друштвеног карактера којим су доминирали, пре свега, ауторитарни елементи! Дакле, иако су у српском друштву крајем 80-их година XX века, пред сам пад комунизма, извесни мањински делови интелектуалне елите заиста били довољно демократски оријентисани да поведу Србију правцем даље либерализације, народ је пре могао да разуме и прихвати говор ауторитарних вођа или тачније једног који се својим ауторитарним капацитетом наметао као «једини, прави избор». Живећи скоро пола века у тоталитарном комунистичком политичком режиму, народу је одједном дата плуралистичка политичка опција са правом слободе речи, удруживања, деловања и политичког избора, деловала као застрашујуће бреме шокантно превелике дозе слободе. Незнање владања у таквој констелацији изазвало је страшну напетост, заправо страх од слободе, од сопственог одлучивања и одговорности.

Тако се за највећи број људи испоставило да немају довољно снаге у своме личном Ја да прихвате своје спонтано испољавање сопствености тј. слободу, те се као реакција у њима створио изузетно снажан осећај немоћи и неспокојства. За такве људе, да поново наведемо Фрома, немогуће је да постану индивидуе (дакле и слободни), јер су преслаби за суочење са многобројним и надмоћним аспектима света. Услед тога се код таквих људи (фактички, највећег дела српског народа) појавио снажан импулс – да напусте свако стремљење ка индивидуалности и поново се утопе у нешто што ће их сигурно водити и одлучивати у њихово име. Ова тенденција, као што је нагласио Фром, суштински супротна индивидуацији,

8) Голубовић, Загорка, «Традиционализам и ауторитарност као препреке за развој цивилног друштва у Србији» у: Павловић, Вукашин (ед.), Потиснуто цивилно друштво, Београд, Еко Центар, 1995, стр. 64.

9) Лазић, Младен, «(РЕ)Структурирање друштва у Србији током 90-их» у: Болчић, Силвано ... et al., Србија крајем миленијума: Разарање друштва, промене и свакодневни живот, Београд, Институт за социолошка истраживања, 2002, стр. 24.

неминовно поприма карактер потчињавања силама које човека чине још немоћнијим и несигурнијим. Као централни механизам «бекства од слободе», и у нашем случају наметнула се ауторитарност. То наравно није било тешко, јер смо историјски баштинили велики потенцијал у том смислу, а десничарска идеја национализма и левичарска идеја социјализам су послужили само као добра (атрактивна – привлачна) прича у погодном тренутку. Уосталом, национал-социјализам се већ историјски показао као успешна ауторитарна формула. У сваком случају, вишегодишњи рат дао је пуну прилику да се испољи сав арсенал садистичких зверстава помахнитале ауторитарне доминантности, а потпуним потчињавањем суманутој вољи ауторитарног вође, задовољени су крајњи домети чежње за мазохистичким понижавањем здраве памети, што је био, *par excellence*, еклатантан пример изузетно развијених мазохистичких тенденција ауторитарне субмисивности. Наравно, овај образац имао је мноштво «креативних» варијација, те су примери надокнађивања слабости личног интегритета праксом симбиозе са објектом своје доминације или потчињавања, били део «општег места» свакодневице 90-их.

Дакле, у извесним околностима дешава се враћање на ниже ступњеве самосвести што апсолутно значи историјско ходање у назад, какад и по неколико степеница, а то, практично значи повратак на старо, што имплицира наравно значајну реауторитаризацију друштва. Разлози за такве појаве леже у друштвеним комплексима. Као и персонални и друштвени комплекси су компензација за погрешне ставове свести, последица депривације и неусклађености жеља и тренутних могућности (способности) да се жеља оствари. Као што у индивидуалној психологији личност несвесно предузима регресију на претходно упечатљива фиксирана енергетска места сопственог психичког развоја, тако и друштво примењује исти образац: друштвена свест деградира и колективни психички живот се кристализује на претходним историјским ступњевима духовног развоја друштва, на местима древних архетипских митова чијом је енергијом увећаног несвесног капацитета на изглед лакше превладати патње и тескобе које су задесиле друштво (рат, болести, ропство, дезинтеграција, смрт,...). Дакле, “може се рећи да је опште правило да се поновна потреба за херојским симболима јавља када је егу потребно јачање – када је, да тако кажем, свесном уму потребна помоћ у неким задацима које не може да обави без ослонца

на изворне снаге које леже у несвесном¹⁰⁾. Да подсетимо, митолошки херој увек спашава чак и ако сам настрада. Обреди поновног практиковања мита дају снагу и пружају друштву и појединцу могућност да се идентификује са херојем. То је управо начин да се друштво и обичан човек у њему лише сваке своје немоћи и беде.

Евидентно је да се Косовски мит, по својој историјској значајности и енергетском емотивном набоју, природно наметнуо и предодредио да заузме место мита о хероју, али је исто тако парадигматични модел разрешења херојеве борбе у њему, у чијој је основи свесна жртва и “небеска Србија” – заправо, рационализација пораза и историјске трагедије. Такав исход херојског мита – готово супротно ономе што овакав мит треба да представља, нуди модел који, у суштини, не даје конкретну снагу и узорни путоказ за сигурно превазилажење каснијих друштвених и историјских криза, већ пре намеће жељу за субјективном прекомпозицијом стварности у стилу: ми смо вечите жртве, из чега се, врло често може происходити мотив за сталном осветом (Косова) и исправљањем историјских неправди нанетих српском народу.

Дакле, јасно је да неспособност зрелог одговора на проблемску ситуацију рађа фрустрацију и процес регресије на претходно историјски фиксирано несвесно архетипско митолошко древно енергетско место духовног развоја. Свака таква фрустрација има за последицу снажан колективно-психолошки поремећај, поготову ако се ради о регресији на митски садржај претходно наглашене карактерологије. У сваком случају, симптоматично патолошко друштвено понашање чини масовна хистерија или неки други облик масовног лудила којем у складу са регресивним променама поновне доминације утицаја колективно несвесних формативних садржаја друштвеног карактера кореспондира снажна ерупција ауторитарности, тј. најпре страсти, сирове симултане воље за доминацијом и подређености, пре свега, вођеном агресивним понашањем које у крајњој инстанци узраста до нивоа масовног отелотворења ратничког духа спремног да силом задобије оно што се свешћу и разумом испоставило немогућим. Тако је управо и било! Рат је носио сву бруталност страсти да се исправе све неправде, да се освете све жртве, да се освети само Косово на којем су, веровало се, све неправде и почеле. Све ситне ауторитарне индивидуалне незрело-

10) Јунг, Карл Густав, *Човек и његови симболи*, Београд, Народна књига – Алфа, 1996, стр. 133.

сти и сукоби на линији нисам ја крив/а – жена је, муж је, дете је, родитељ је, комшија је, неко други је - у сваком случају нисам ја, ја сам жртва; нашле су израз у сублимираној заједничкој ауторитарној друштвеној незрелости и колективној кривњи друге нације и чак читаве Међународне заједнице (нисмо ми криви – они су, ми смо жртве)!

Повољној клими подстицаја развоја ауторитарних тенденција погодовала је и реколективизација друштвене структуре.

У условима распада политичке заједнице, ослонац и поверење који су на тај начин изгубљени, нађени су, уз френетичне аплаузе и опсесивно «свенародно јединство», у лику и делу новог вође. С пуним народним легитимитетом парламентаризам и политички плурализам постојали су само формално, као маскарада етатистичке државе иза (испред) које је, у суштини, валдао само један човек уз помоћ уске олигархијске структуре, полицијске државе и спреге са криминалом; на самовољан и незаконит начин, у сопственом интересу («у име свих нас»). Свака деколективизација политичког подсистема, односно плурализација политичке елите 90-их година у највећој мери је била спречавана, јер је владајућа групација политичку доминацију осигуравала, не само тако што је онемогућавала равноправност у изборном такмичењу, већ и суровим прогонима и затварањима опонената, не искључујући чак и извођење политичких убистава. Следећи Блондел-ова питања (Ко влада? На који начин? и У чијем интересу?) одговори иду у прилог закључку да се политички систем 90-их у Србији могао сврстати у ред ауторитарно-инегалитарних, али са снажним популистичким елементима, јер се ради о својеволјном добровољном ауторитарном даривању слободе народа на располагање вођи - «Оцу нације».

Кад је реч о економској сфери, насупротив декларативне подршке приватизацији¹¹⁾, чијим би се стварним спровођењем иначе истински ишло у правцу реафирмације тржишног пословања и предузетничке етике, држава, односно, клептократска структура моћи у њено име, није дозвољавала измицање економских полуга из сопствених «руку» командне привреде, те је чак и дошло до још

11) Према налазима истраживања Института за социолошка истраживања из периода прве половине 90-их, већина запослених (преко 80%) лоцирана је и даље у тзв. «друштвеним фирмама». Болчић, Силвано, «Измењена сфера рада» у: *Друштвене промене и свакодневни живот: Србија почетком 90-их*, Београд, Институт за социолошка истраживања, 2002. (II изд.), стр. 104.

јаче «превласти политике над економијом»¹²⁾. У условима огромне економске кризе, дошло је до снажног раслојавања друштва јер је мањина из редова криминализоване олигархије блиске вођи, из датог стања извучила екстра профит енормно богатећи се¹³⁾. Симбиоза, углавном очуване, друштвено-државно-економске и политичке сфере, заинтересована за опстајање постојећег стања, рађала је економску елиту која није могла заузети прогресивну друштвено транзицијску позицију, већ је пре, настојећи да очува своју ауторитарно доминантан положај, била један од круцијалних чинилаца «блокиране транзиције». Други пол ауторитарне отуђености, карику ауторитарне субмисивности, чинила је осиромашена маса радника економског система чија је привреда била у потпуном колапсу. Масовно сиромаштво је досегло границе борбе за преживљавање и негдашњи, какав такав, ниво економске независности грађана пре 90-их, драстичном и масовном пауперизацијом потпуно је обесмишљен. Трбухом за крухом, велики број грађана се обрео на улици, тражећи спас у «сивој економији». Супротно свим очекивањима, ауторитарни образац се наметнуо као неодољиви плаузибилни модус излажења на крај са мучним, непријатним осећањима и мислима – како сачувати голу егзистенцију. Осиромашена популација је и даље давала несумњиво импозантан политички легитимитет «вођи» који је стајао на челу поретка који је изазвао разарање друштва.

Културна вредносна матрица је дегенеризована. Услед ерозије и распада великог социјалистичког вредносног система «братства и јединства» (у чијем средишту се, и поред идеолошке функције, на нивоу међуљудске комуникације налазила релативно кохерентна хуманистичка платформа солидаристичког мутуалитета и колективистичке интеграције), огроман број грађана осећао је несигурност, дезоријентацију, аномију, отуђеност, заправо, неспособност да се самостално носи са новонасталом ситуацијом. Оваква констелација и ново прокламована вредност по себи: национализам, били су идеална подлога за снажно узрастање аутори-

12) Болчић, Силвано, «Пост-социјалистичка транзиција: контекст промена друштва Србије почетком 90-их» у: *Друштвене промене и свакодневни живот: Србија почетком 90-их*, Београд, Институт за социолошка истраживања, 2002. (II изд.), стр. 26.

13) О изразито вишој друштвеној неједнакости него у свим другим «земљама пост-социјализма» говори Болчић наводећи компаративне податке из 1996. Видети: Болчић, Силвано, «Постсоцијалистичка трансформација и друштвене неједнакости у Србији у компаративној перспективи» у: Болчић, Силвано ... et al., *Србија крајем миленијума: Разарање друштва, промене и свакодневни живот*, Београд, Институт за социолошка истраживања, 2002.

тарности која се испоставила као «сигурно» прибежиште од свих тежба живљења. Средство анестезирања боли материјалне и духовне оскудице, била је идеологизирана и ретрадиционализована култура модела «удри бригу на весеље» - нико нам ништа не може. Материјал је била узорна традиција, али первертирана до крајњих граница изопачене форме традиционализма. «Добри Србин» је у сваком случају био патриота (националиста) који је поново открио православље (чије практиковање до душе није имало везе са суштинском вером и хришћанством, већ је било пуки формализам обичаја); Ако је са села био је то врли, вредни домаћин – основ «Домаћинске Србије» и вазда «окосница српске јуначке војске»; Ако је из града, био је узорни «самосвесни» лево оријентисани радник самоуправљач, спреман на одрицања – како и приличи; Међу стасавајућом омладином идоли су били тзв.. «дизелаши» - криминализовани, мачо-спортски типови у тренеркама, увек спремни на демонстрацију физичког насиља. Њихова популарност се врло лако ширила – с једне стране, због криминала који је на мноштву примера «моћних, чврстих момака» врло брзо препознат као нови и ефикасни «канал друштвене покретљивости»; с друге стране, због мачизма који је представљен и усвојен као стара добра патријархална вредност у новим (модерним) условима. Интелектуалци и студенти нису много значили, сем као «осведочени издајници и петоклонаши», те су јавно представљани као реметилачки фактор који би требало најоштрије сузбити! Насупрот њима, маси народа требало је «хлеба и игара», нешто од чега се анетезира бол, од чега се заборавља сва мука преживљавања, те је доживљај свеопште вредносне и друштвене хипокризије, упорно заклањан фаворизовањем «веселе ноншаланције заборавља» снажно подстакнуте кич турбо-фолк продукције новокомпонованог музичког опуса. Игра и песма су промовисани као пркос свима који су се заверили против нас, који су нам «хладнокрвно» учинили «толике» неправде, због којих смо жртве, али и наспрам којих ће «невини и правдољубиви српски народ» преживети и победити, јачи него икада!

У емпиријском истраживању доминантних вредносних оријентација друштва у Србији прве половине 90-их, С. Гредел је установио да «више од половине испитаника у потпуности при-

хвата традиционалистичку¹⁴⁾, нешто преко трећине холистичку¹⁵⁾ и нешто преко једне петине либералну¹⁶⁾ оријентацију.»¹⁷⁾ Према налазима, док су сељаци листом традиционалистичког опредељења, а радници упадљиво инклинирају холистичким тенденцијама, стручњаци (интелектуалци грађанског порекла) преферирају либералну провинијенцију. Део истог истраживања под вођством Б. Кузмановића који је био посвећен етничкој дистанци, забележио је драгоцене увиде у распрострањеност етноцентризма тих година у Србији. Тако, «велику дистанцу према Хрватима показује 66% испитаника који живе у селу, 54,5% из малог града, 50,4% из средњег града, 38,7% из већег града, 35,4% из великог града и 41,8% из Београда»¹⁸⁾ у коме се, како наводи аутор, због већег прилива избеглица очито нарушава јасно очитовани тренд: већа урбаност => мања етничка дистанца. Резимирајући истраживачке налазе Кузмановић закључује да се на основу емпиријске детекције: линеарног типа повезаности између ауторитарности и етничке дистанце; затим, високе корелације између ауторитарности и традиционализма; те повезаности дистанце са традиционализмом и колективизмом; може закључити да је друштву у Србији својствен изванредан ментални склоп, тзв. традиционалистичко-ауторитарни менталитет.

Истом темом, негативним утицајем традиционализма и ауторитарности на демократски развој, бави се и Загорка Голубовић. Она негативне последице традиционализма прати на два нивоа. На првом, реч је о наслеђеном традиционализму неразвијеног селског друштва које је као такво успешно и лако остварило спој са колективистичким концептом ауторитарног социјализма и комунизма. На другом, она анализира процесе ретрадиционализације

14) Традиционализам је у овом истраживању операционализован као вредносна оријентација коју чини органицизам, патријархализам, солидаризам, изолационизам и ксенофобија. Гредел, Стјепан, "Доминантне вредносне оријентације" у: *Разарање друштва, југословенско друштво у кризи 90-их*, прир. Младен Лазић, Београд, Филип Вишњић, 1994, стр. 181.

15) Исто, стр. 180. Холизам је у овом истраживању операционализован као вредносна оријентација коју чини колективизам, егалитаризам, тежња ка «реду и поретку», антиплурализам и антипарламентаризам

16) Исто, стр. 182. Либерлизам је у овом истраживању операционализован као вредносна оријентација коју чини Индивидуализам, тежња за аутономијом, утилитаризам, фаворизовање својинских права, прихватање конкуренције као пожељне у сваком смислу, пожељност партиципације у политичком животу као начина стицања «позитивне слободе».

17) Исто, стр. 186.

18) Кузмановић, Бора, "Социјална дистанца према појединим нацијама (етничка дистанца)" у: *Разарање друштва, југословенско друштво у кризи 90-их*, прир. Младен Лазић, Београд, Филип Вишњић, 1994, стр. 238.

српског друштва у контексту буђења националистичке идеологије. И резултати њених истраживања из 1993. године потврђују висок степен традиционализма у популацији Србије: сваки други испитаник фаворизује патерналистичку државу која треба да брине о егзистенцији појединца; од сваких десет, девет испитаника прихвата традиционалну вредност жртвовања појединца за породицу; исто толико гаји приврженост обичајима; а две трећине њих даје предност поштовању традиције предака.¹⁹⁾ Традиционално патријархално друштво и ауторитарни политички систем у Србији утицали су битно, према увиду З. Голубовић, на формирање друштвеног карактера чија је главна одлика ауторитарна личност, односно ауторитарни менталитет.

Тако је, у друштвеном амбијенту рата, санкција, инфлације, незапослености, сиромаштва и експанзивне ауторитарне друштвене климе, урбани (грађански, либерални) елемент у друштвеном карактеру српског друштва испрва био поново, потпуно маргинализован. Међутим, после неколико година конфузије, као да је дошло до каналисања појединачних људских незадовољстава и борба за грађанске слободе попримила је организованији облик. Рудименти цивилног друштва који су почетком 90-их били тек незнатни, потиснути у мала острвца аутономног друштвеног живота, већ после неколико година постепено бујају у читаве архипелаге сада већ острва цивилитета која су се ставила изван контроле политике и државе. Масовни, вишемесечни студентски²⁰⁾ и грађански²¹⁾ протести из 1996/97. показали су озбиљност и ведрину цивилног лице Србије у пуном светлу свог импозантног узрастања, показали су да је Београд и да је Србија «СВЕТ», тј. да грађани Србије припадају кругу модерне европске и светске културе и цивилизације, те да је патолошко и хипокризијско стање у Србији у највећем делу израз узурпације, диктатуре и терора аутократског и ауторитарног режима који се на власти одржава манипулацијама и завођењем народа, те изборним и другим крађама. На изненађење свих

19) Голубовић, Загорка, «Традиционализам и ауторитарност као препреке за развој цивилног друштва у Србији» у: Павловић, Вукашин (едитор), *Потиснуто цивилно друштво*, Београд: Еко Центар, 1995, стр. 61

20) О студентском протесту 1996/97. видети у: Милић, Анђелка, Чичкарић, Љиљана, *Генерација у протесту: социолошки профил учесника студентског протеста 96/97 на Београдском Универзитету*, Београд: Институт за социолошка истраживања, 1998.

21) О грађанском протесту 1996/97. видети у: Бабовић, М., Благојевић, М., Богдановић, М., Цвејић, С., Чичковић, Ј., Илић, В., Јојић, М., Лазић, М., Кузмановић, Б., Попадић, Д., Shrestha, М., Вујовић, С., Вулетић, В., 'Ај'мо, 'Ајде, Сви у Шетњу, Београд, Институт за социолошка истраживања, 1997.

(укључујући и саме грађане), испоставило се да цивилно друштво постаје респектабилан политички фактор јер се показало да су грађани, прибегавајући разним видовима грађанске непослушности, упорно и доследно тражећи остварење својих захтева, ипак успели да на крају, после три ипо месеца шетњи улицама Београда, пониште изборну крађу на локалним изборима. Зато се овај протест може сматрати прекретницом у постојању и даљем развоју цивилног друштва у Србији. Показало се да грађанска непослушност, као екстремни израз цивилног друштва представља најснажнији извор обликовања политичке културе отпора засноване на ненасиљу и на принципу владавине права и демократске легитимности. Иако су домети протеста били скромнији, евидентно је да му је суштински инхерентан крајњи захтев за обнову државе и друштва, за обарање поретка и режима, за радикалну промену типа јавности и политичке културе - те се у том смислу протест може сматрати изузетно значајним јер се његовим дешавањем по први пут уједињено мноштво индивидуалних незадовољстава исплатило, те је тако међусобном грађанском подршком и солидарношћу фактички извојевана прва победа над ауторитарним режимом који до тада није показивао знаке одступања.

Међутим, протести из 96/97 показали су и нешто друго, готову кад је режим посегао за организовањем «контра митинга». Показало се да је друштво у Србији дубоко подељено снажано поларизованим социјалним расцепом²²⁾ на линији опозиције: ауторитарно (=> традиционално и рурално) – либерално (=> модерно и урбано)²³⁾. С једне стране, оно још увек изразито мањинско - либерално и урбано²⁴⁾, што у њему постоји, сасвим је модерно или

22) «У покушају да се синтетизују различита одређења, за социјалне расцпе може да се каже да увек почивају на темељитим социјалним разликама из којих настају стабилне социјалне структуре. Социјални расцепи су, дакле, увек снажно структуриране поделе – имају препознатљиве, прецизно одређене социјалне носиоце.» Наведено према: Комшић, Јован, Пангић, Драгомир, Славујевић, Зоран Ђ., Основне линије партијских подела и могући правци политичког прегруписавања у Србији, Београд: Fridrich Ebert Stiftung & Институт Друштвених Наука, 2003, стр. 11

23) Наравно, демаркационо разграничење није доследно одсечно, па се можда пре може говорити о својеврсном интензивном рурал-урбан континуум.

24) Иако је Србија, сходно резултатима пописа из 1991. године којим је најзад детектована натполовичност (53%) градског становништва у укупном становништву, коначно и званично, барем демографски гледано, постала урбано друштво, градска маса становништва и даље је била пре склона малограђанским манифестацијама «паланачког духа», па је сходно тој чињеници либерално и урбано с правом названо мањинским. Иначе, кад је реч о степену демографске урбанизације почетком 90-их «и даље се налазимо на зачељу листе средњеевропских и источноевропских, односно бивших социјалистичких земаља (Бугарска – 69%, Мађарска – 66%, Чехословачка (79%), Пољска

чак и постмодерно у неким својим сегментима. С друге стране, изразитом, већинском карактеризацијом услед закаснелих процеса модернизације, садашње друштво у Србији, по својим битним особеностима, још је доминантно ауторитарно и рурално, а то значи и традиционално и патријархално, и то се испољава, између осталог, и у снажном прихватању патерналистичког типа државе и у колективистичком етосу који потискује испољавање индивидуалности и захтева подређивање појединаца колективном ентитету (партија, држава, нација, ...). Дакле, док је на страни урбаног приметна инклинација ка персоналној еманципацији и индивидуалистичким вредностима, што води основама индивидуалног и грађанског идентитета, на страни руралног, добробит заједнице, заједнички интерес и, пре (и изнад) свега, национална еманципација имају предност над интересима и потребама појединачних људских бића, па се може рећи да се колективистички етос(+ патос) намеће “као императивна друштвена норма која становништво оријентише ка групној идентификацији”²⁵⁾. У међупростору између два пола овако успостављених (идеално типских) идентитета, налазе се појединци који у зависности којем су полу ближи садрже сразмерну присутност помешаних својстава ових крајности социјалног расцепа, те је и њихов социјални идентитет формиран сходно тој чињеници.

По моме мишљењу, између две описане крајности социјалног расцепа могуће је детектовати две релативно кохерентне социјално препознатљиве групе. Једна је ближа ауторитарном (традиционалном и руралном) полу и чине је «радници полутани» који су својим свакодневним одласцима у град ипак, макар и само минимално, упили нешто од «слике града», односно, од оних индивидуалистичких вредности које су инхерентне аутентично урбаном. Друга је за нијансу мање ближа крајности ауторитарног пола социјалног расцепа о којем говоримо. Њу чине сви они које смо претходно назвали «малограђанима». То је, заправо, популација трајно пресељених из села у град, оних који су имали прилике да град и изближе упознају, те да поред значајног очувања свог ауторитар-

– 63%, Румунија – 55%, Совјетски Савез –67%)» - Наведено према: Вујовић, Сретен, «Урбана свакодневица деведесетих година» у: *Друштвене промене и свакодневни живот: Србија почетком 90-их*, Београд: Институт за социолошка истраживања, 2002. (II изд.), стр. 112-113.

25) Загорка Голубовић, *Странпутнице демократизације у постсоцијализму*, Београд, Библиотека круг, 1999, стр. 104.

ног и традиционалног «погледа на свет», приме и понешто више од обичаја и духа градског живота.

Обе ове социјалне групације, заједно са свима онима који припадају крајности ауторитарног пола социјалног расцепа о којем је реч, инклинирају снажној негацији града као пребивалишта процеса рационализације; места из којег зрачи култура, цивилизација, историјска иницијатива, револуција, производња знања, односно, у крајњој линији сама слободе и њено узрастање. Ова потреба ауторитарних да, заправо, дубоко презиру све што је у вези са градом, потиче из њихове несвесне мржње урбаног због зависти на усугежности и одважности, али и способности грађанског да разумски пркоси «неизмерној снази судбине». Зато је ауторитарнима омражена свака манифестација урбаног, а посебно: различитости; мултикултурална, мултиетничка и мултиконфесионална коегзистенција; космополитска оријентација; дијалог; толеранција; емпатија. Потпуно на трагу овде изнетог одређења ауторитарности која је у вези са урбанитетом као духовном категоријом, пише и Радомир Константиновић још почетком 80-их у својој «Филозофији паланке». Одређујући дух паланке Константиновић пише: «Паланачки дух је дух једнообразности, пре свега готовог решења, обрасца, веома одређене форме ... У свету паланке важније је добро се држати устаљеног обичаја него бити личност ... Дух традиционализма је основни изражај паланачког духа ... Паланка не воли непознато, у начелу: то је једна од основних њених ознака, којом се одликује њена историја, култура, њен ментални живот ... Дух паланке је дух племена у агонији.»²⁶⁾

Има и сличних покушаја да се сва разноврсност вредносних оријентација у Србији и прецизније одреди. Тако је основни налаз Д. Пантића да је Србија почетком 90-их подељена на три дела, или «три Србије» у вредносном смислу. Прва је предмодерна и према различитим индикаторима обухвата једну трећину популације Србије, а лоцирана је претежно у руралној популацији, на југо-истоку, у брдско-планинском појасу. Нју доминантно сачињава најмање образовани део становништва, који доминантно припада старијим генерацијама. Друга Србија је недовршено модерна у вредносном смислу и обухвата готово половину становништва, лоцираног углавном у централном делу републике. Нју доминантно сачињава ниже и средње образовано становништво, већином састављено од

26) Константиновић, Радомир, *Филозофија Паланке*, Београд, Нолит, 1981, стр. 7,10, 11,15.

радника и службеника, који представљају прву генерацију оних који су напустили село, као и део млађег сељаштва. Трећа Србија се условно може квалификовати као постмодерна. Она укључује највише једну петину становништва, а чине је представници већином млађе и образоване генерације до четрдесет година. То су становници севера Србије и већих урбаних насеља, а пре свега Београда и већих универзитетских центара.²⁷⁾

У сваком случају, остало је запажено да су протести из овог периода били чиста индивидуалистичка иницијација искључиво мањинских грађанских елемената²⁸⁾, те да остали делови популације не да нису били равнодушни према овим збивањима, већ су испољили висок степен ауторитарног капацитета спремности да се и агресивно, ако је потребно, сузбија свака испољивост «погубног» «антисрпског» индивидуализма (реч је свакако најконкретније о контра-митинг²⁹⁾, али и не само о њему, већ и о свакодневним појавама развијеног антагонизма према свему грађанском).

Упркос свему, позитивна индивидуалистичка енергија узроста је сваким новим даном. Све јасније је говорила језиком самоосвешћеног грађанског активизма спремног да упорно и ненасилно

27) Пантић, Драгомир, «Доминантне вредносне оријентације у Србији и могућности настанка цивилног друштва» у: Павловић, Вукашин (ед.), *Потиснуто цивилно друштво*, Београд: Еко Центар, 1995, стр. 78-91.

28) И емпиријски налази истраживања протеста 1996/97 потврђују «да је средњи (урбани) слој чинио социјално еридеште покрета. Структура учесника према образовању укључивала је на изразито непропорционално учешће средње (48,4%) и високо образованих (48,9%). Социо професионална структура је показала надпросечно учешће стручњака и службеника, који су заједно чинили више од поливине учесника, а заједно са студентима чак 2/3 учесника у протесту. С друге стране, детектовано је изразито ниско учешће три велике друштвене групе: радника, пензионера и пољопривредника, што је показало да је социјална основа покрета релативно уска и хомогена.» - Наведено према: Марија, Бабовић, «Актери блокаде друштвених промена и актери трансформације» у: Болчић, Силвано ... et al., *Србија крајем миленијума: Разарање друштва, промене и свакодневни живот*, Београд: Институт за социолошка истраживања, 2002, стр. 72-74.

29) О невероватној апсурдности ауторитарне затуцаности учесника контра-митинга сведочи и лични пример једног студента, приатеља мог пријатеља. Залутавши у масу контра-митингаша са све знамењима студентског протеста, дотични млади господин се нашао окружен присталицама Слободана Милошевића приспелим у Београд из унутрашњости! Кад је изгледало да ће маса кренути у сурови физички обрачун са студентом, најстарији од контра-митингаша из обруча инсистирао је да се ухваћени и с троже казни: не физички, већ морално, како би се постижен евентуално «прибрао памети». На студентово изненађење, тај старији човек, са елементима традиционалне народне ношње у свом облачењу, почео је да, упирући прстом у њега (студента), гестикулативно скандира «Швабо, Швабо!» Сви из обруча прихватили су поклик и гестикулацију, и студент је на крају, после 15 минута «срамљења» прошао само са лакшим телесним повредама и аутентичном спознајом ко су и какви су заправо контра-митингаша, присталице С. Милошевића.

демонстрира своју одлучну решеност да се Србија напосредом успостави као демократско и грађанско друштво. На основе тог новог слободног друштва које треба да замени постојеће - узурпирано друштво, указивао је читав низ позитивних принципа на којима су све многобројније не-владине организације (НВО) базирале своје деловање: аутономија, асоцијативност, плурализам (друштвени и интересни), индивидуалитет и самоиницијатива, солидарност, самоорганизација и добровољност, јавност, хуманост, самопомоћ и многе друге вредности демократског друштва. Може се рећи да тих година, поготово у урбаној престоници Србије и даље, и то све интензивније, јача «сфера грађанске јавности која дели грађанске вредности компатибилне с либерално-демократским поретком, односно узгаја политичку културу примерену поменутом поретку».³⁰⁾ Дакле, стратешки циљ снага узрастајућег цивилног друштва био је, пре свега, усмерен ка постепеном ширењу новог система социјалних, либералних и хуманих вредности као основне претпоставке будућих демократских промена и изградње отвореног и толерантног друштва. Тако су се већ 1997. године, упркос блокираној транзицији назирани неки мали, али значајни аспекти измењености друштвене структуре у смеру деколективизације.

Освајањем локалне власти у великим градовима, опозиција је коначно нарушила монолитно јединство Милошевићеве власти, те се тако ушло у процес истинске плурализације политичког живота у Србији.

С друге стране, и економска сфера одише постепеном, слабашном, али каквом-таквом заменом командних регулационих принципа тржишним. На пример, долази до извесне «еманципације» предузетништва од блиске зависности и контроле власти. Док је 1993. године положај унутар владајуће елите бившег социјалистичког друштва још увек имао пресудан значај за заузимање положаја у растућем приватном сектору економије, јер је «2/3 припадника овог слоја до својих положаја дошло неком врстом конверзије позиционе моћи у приватни капитал»³¹⁾, 1997. године је овај регру-

30) Оперативна дефиниција цивилног друштва коју је дао хрватски друштвени научник – Лино Вељак. Наведено према: Вујадиновић, Драгица, «Појам цивилног друштва у савременом контексту» у: Вујадиновић, Драгица, Вељак, Лино, Гоати, Владимир, Павићевић, Веселин (уредници), Између ауторитаризма и демократије: Србија, Црна Гора и Хрватска – Цивилно друштво и политичка култура, Београд: ЦЕДЕТ, 2004, стр. 32-33.

31) Лазић, Младен, «(РЕ)Структурирање друштва у Србији током 90-их» у: Болчић, Силвано ... et al., Србија крајем миленијума: Разарање друштва, промене и свакодневни живот, Београд, Институт за социолошка истраживања, 2002, стр. 26.

тацијски модел извор статуса за «45% предузетника (до душе оних најкрупнијих – подвукао С. Ј), јер су важну улогу почели да играју и други ресурси: приватни капитал (мањих размера, који се временом увећава), код успона ситнијих предузетника, и културни капитал (образовање, пре свега) код успона стручњака»³²⁾. Дакле, иако су сви они конзервативни представници економске елите регрутовани из конзервативне политичке елите свој успех и даље базирали на старом схватању зависности економске сфере од политичког утицаја, најширем кругу све већег броја ситних, али узрастајућих предузетника почела је да «недостаје» владавина закона као претпоставка даљег напретка у послу. Непомирљивост са околностима ограничавања већег напредовање у послу претпостављеним учлањењем у владајућу странку или финансирањем странке (што је фактички била нека врста добровољног «плаћања рекета»), била је чињеница која је узрастајућу прогресивну предузетничку елиту у старту чинила жестоки противницима постојећег режима.

И кад је реч о култури, дешавају се очигледне промене. Читава културна елита већ је тада највећим бројем била, управо стуб анти-системског и про-либералног мишљења и деловања, што је слало снажну поруку јавности вршећи значајан утицај на ширу популацију. Све ово значи да се «упркос блокираној транзицији у Србији током 90-их одвијала – иако знатно успорено него у осталим пост-комунистичким земљама – одвијала адаптивна (деколективизацијска – подвукао С.Ј.) реконструкција читавог друштва.»³³⁾

Дакле, и поред чврсте контроле политичке власти (укључујући праксу репресивне полицијске државе), укидање монопола над контролом друштвене репродукције ослободило је деловање политичке, економске и културне конкуренције, те је постепена деколективизација друштвене структуре била неминовна. То је свакако ишло у прилог даљем буђењу колективне свести³⁴⁾ о потреби слободe!

32) Исто, стр. 27.

33) Исто, стр. 28.

34) Чак се и религиозност смањила са 71% из 1993. на 59% у 1999. ... Највише религиозних има, што смо и очекивали међу пољопривредницима (преко 80%), радницима који раде у пољопривреди и домаћицама – око 2/3 религиозних. Следе ... радници у услугама, индустријски радници, студенти, трговци и службеници, техничари, па приватни предузетници и руководиоци: код којих се религиозност креће од 53,5% - 58,5%. Једини са религиозношћу испод половине испитаника су: стручњаци, уметници и нижи руководиоци.» Наведено према: Типаризовић, Драгица Радисављевић, «Религија и свакодневни живот: везаност људи за религију и цркву у Србији деведесетих» у: Болчић,

Врло брзо, мрежа различитих друштвених покрета и Не-Владиних Организација (НВО) постајала је све гушћа и шира. Тако је, неочекивано брзо, конституишуће цивилно друштво у Србији постало најважнији инструмент борбе за еманципацију. Такође, од друге половине 90-их све је већи број независних медија који иако суженим опсегом фреквенција ипак успевају да широком аудиторијуму представе и реалну слику стања у Србији. Релативна слобода независних медија и њихова критичка оријентација према владајућем поретку, крајем 90-их, показује се као изузетно значајан контрабаланс, који све успешније успева да парира медијском мраку ТВ Бастиље.

У таквој констелацији и даље јача снага индивидуалне грађанске иницијативе. Чак и синдикални покрет који је традиционално био под снажним утицајем државе и владајуће структуре показује знаке постепене еманципује. Удружени грански синдикати – «Независност», који су се крајем 1991. године одвојили од тзв. државног синдиката (Савеза синдиката Србије), окупљали су све већи број радника. З. Стојиљковић оцењује да је формирање овог синдиката био еклатантан израз тежње да се синдикат еманципује од положаја трансмисије владајуће партије. То потврђује и програм овог синдиката који се, поред класичних радничких захтева за социјално економских права запослених, право на партиципацију запослених и радничко акционарство, као и право на слободно синдикално организовање и заштиту од селективне примене и угрожавања синдикалних права и слобода; својим програмским циљевима деловања одређује и за демократски развој и организацију друштва, уз пуно успостављање и заштиту људских слобода и права за све грађане.³⁵⁾

У опозицију постојећој политичкој диктатури и идеологији сврставало се све више људи. Урбано поново преузима иницијативу. После 1999., ратних страдања под бомбардовања Србије од стране НАТО алијансе, највећи део грађана освешћено увиђа да је ауторитарни режим одговоран за тежак положај земље. Иако су масовне демонстрације 5 октобра 2000. године напакон збациле диктаторски режим, борба за деауторитаризацију друштвеног ка-

Силвано ... et al., *Србија крајем миленијума: Разарање друштва, промене и свакодневни живот*, Београд: Институт за социолошка истраживања, 2002, стр. 224, 226.

35) Стојиљковић, Зоран, «(Не)могућност аутономног деловања синдиката у Србији» у: Павловић, Вукашин (едитор), *Потиснуто цивилно друштво*, Београд, Еко Центар, 1995, стр. 495.

рактера, овим чином, тек је ушла у фазу отварања ширих развојних перспектива. Транзиција је имала тек да почне, а нове(старе) тегобе и препреке друштвеног развоја наставиле су да тиште, и то тачно онолико колико су грађани то омогућавали и дозвољавали!!!

Sasa Jovancevic

THE EFFECT OF AUTHORITARIAN TENDENCIES IN SERBIA DURING THE NINETIES OF TWENTIETH CENTURY

Summary

Everything that has been going on in the last decade of the twentieth century in Serbia was not an accident, but it was directly related to a social character of Serbia dominated by authoritarianism! Although in the end of 1980s in the period slightly before the fall of communism there was a certain minor part of intellectual elite that was democratically oriented to the extent of being capable of leading Serbia into the process of further liberalization, the people were more oriented to understand and accept the approach of authoritarian leaders, or more precisely said, the approach of one of the leaders that imposed himself as “the only and the right one” choice through his own authoritarian capacity. Living almost fifty years in a totalitarian communist political regime, the masses were suddenly given a pluralistic political option with the rights and freedom of the speech, association, action and political choice and also the market economy and it seemed to them to be a frightening burden of a shockingly great dose of freedom. The lack of knowledge on the ruling in such constellation provoked a terrible anxiety or the fear of freedom and one’s own decision-making and responsibility.

According to Erich From, and I agree with his opinion, some sort of “escape from freedom” with the help of authoritarianism happens when one individual is given too much freedom for which he/she is not ready yet and is not capable of dealing with it. As a consequence such individuals gain a strong impulse to get rid off any aspiration toward individuality and go back to “the warmth of authoritarian lull” of living under the rules imposed by somebody else. This is certainly one of the ways to explain why the men and women in Serbia at the beginning of the 1990s paradoxically used the offered right of choice (implementation of political pluralism and market economy) to escape out from it into “the warmth” of authoritarian alienation.

In any case, it is exactly this authoritarian social character that was the basis for the appearance of an authoritarian type of personality and it was the main element of social happenings in Serbia in 1990s.

Key Words: Serbia in 1990s, authoritarianism, submission, domination, "escape from freedom", social character, collective conscience, social structure, urban, rural, modern, traditional

ЛИТЕРАТУРА

- Adorno, T. W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. J., & Sanford, R. N., *The authoritarian personality*, New York: Harper and Row, 1950
- Болчић, Силвано, *Тегобе преласка у предузетничко друштво: Социологија транзиције у Србији почетком 90-их*, Београд, Института за Социолошка истраживања Филозофског факултета, 1994.
- Болчић, Силвано; Благојевић, Марина, Лазић, Младен, Вујовић, Срећен, Милић, Анђелка, Томановић, Смиљка – Михаиловић, *Друштвене промене и свакодневни живот: Србија почетком 90-их*, Београд, Институт за социолошка истраживања факултета, 2002. (II издање)
- Болчић, Силвано, "Раст приватног сектора и предузетништва у Србији током 90-их" у: Болчић, Силвано ... (et al.), *Србија крајем миленијума: разарање друштва, промене и свакодневни живот*, Београд, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета, 2002.
- Бабовић, Марија... (et al.), *'Ај'мо, 'Ајде, Сви у Шетњу*, Београд: Институт за социолошка истраживања, 1997.
- Чупић, Чедомир, *Политика и зло*, Београд: Чигоја, 2001.
- Фром, Ерих, *Ауторитарност и породица*, Загреб: Напријед, 1984.
- Фром, Ерих, *Бекство од слободе*, Загреб: Напријед, 1984.
- Фром, Ерих, *Човек за себе*, Загреб: Напријед, 1984.
- Фром, Ерих, *Здраво друштво*, Загреб: Напријед, 1984.
- Голубовић, Загорка, Кузмановић, Бора, Васовић, Мирјана, *Друштвени карактер и друштвене промене у светлу националних сукоба*, Београд: Институт за друштвену науку и филозофију, Филип Вишњић, 1995.
- Голубовић, Загорка, *Странпутице демократизације у постсоцијализму*, Београд, Библиотека круг, 1999.
- Голубовић, Загорка, Спасић, Ивана, Павићевић, Ђорђе, *Политика и свакодневни живот: Србија 1999 - 2000*, Београд, Институт за филозофију и друштвену теорију, 2003.
- Јованчевић, Саша, "Ауторитарност као елемент друштвеног карактера и чинилац друштвене интеракције полова" у: *Филозофија и друштво*, XXII-XXIII, Београд, Институт за филозофију и друштвену теорију, 2003.

- Јовићевић, Миленко, *Психологија архетипа – мит и стварност*, Београд, Војно издавачки завод, 2004.
- Јунг, Карл Густав, *Човек и његови симболи*, Београд, Народна књига – Алфа, 1996.
- Константиновић, Радомир, *Филозофија Паланке*, Београд, Нолит, 1981.
- Кузмановић, Бора, “Ретрадиционализација политичке културе” у: *Фрагменти политичке културе*, Београд, Институт за друштвене науке, 1998.
- Лазић, Младен, прир., *Разарање друштва: Југословенско друштво у кризи 90-их*, Београд, Филип Вишњић, 1994.
- Лазић, Младен, “(РЕ)Структурирање друштва у Србији током 90-их” у: Болчић, Силвано ... et al., *Србија крајем миленијума: Разарање друштва, промене и свакодневни живот*, Београд, Институт за социолошка истраживања, 2002.
- Милић, Анђелка, Чичкарић, Љиљана, *Генерација у протесту: социолошки профил учесника студентског протеста 96/97 на Београдском Универзитету*, Београд, Институт за социолошка истраживања, 1998.
- Павловић, Вукашин (едитор), *Потиснуто цивилно друштво*, Београд, Еко Центар, 1997.
- Павловић, Вукашин, *Цивилно друштво и демократија*, Београд, Чигоја, 2004.
- Петровић, Небојша, *Путеви истраживања ауторитарности*, Београд, Задужбина Андрејевић, 2001.
- Петровић, Сретен, *Митологија, култура и цивилизација*, Београд, Чигоја, Салус, 1995.
- Рот, Никола, *Основи социјалне психологије*, Београд, Завод за наставна средства и уџбенике (9. изд.), 1994.
- Становчић, Војислав, “Ауторитет и ауторитаризам” у: *Енциклопедија политичке културе*, Београд, Савремена администрација, 1993.
- Шушњић, Ђуро, “Мит” у: *Религија*, Београд, Чигоја штампа, 1998., стр. 129-149.
- Вујовић, Сретен, *Град у сенци рата: огледи о граду сиромаштву и сукобима*, Београд, Институт за социолошка истраживања, 1997.

Resume

In my opinion, between the two abovementioned polarized extremes in the social gap, it is possible to point out two relatively coherent socially recognizable groups. One of them is much closer to an authoritarian (traditional and rural) pole and is consisted of “workers “polutani” – “coming from rural areas”)who, having been exposed to daily commuting to the cities, even to a minimum extent,

have absorbed something out of “the city picture”, that is, those individualistic virtues that are inherent to authentic urban ones. The other group is to some extent less close to the authoritarian pole in the abovementioned social gap. It is consisted of all the people who were previously labeled as “malogradjani”. This notion is related to the population of permanent immigrants from villages to cities, who have had opportunities to closely get to know the cities and to add something of the spirit, manners and customs of urban life to their significantly preserved authoritarian and traditional “views on the world”.

In any case, it has been observed that the protests dating from this period were a purely individualistic initiation of exclusively minority citizen subjects and that the other parts of the population not only that were not indifferent toward these happenings, but also did exhibit a high level of authoritarian capacity of readiness to even aggressively, if necessary, suppress any expression of “disastrous” “anti-Serbian” individualism (the word here is certainly and most concretely about a contra-meeting, and not only it, but also about some daily phenomena of the developed antagonism toward anything citizen-like.)

Овај рад је примљен 11. септембра 2010. а прихваћен за штампу на састанку Редакције 22. новембра 2010. године.